چەمکی عەشق لە دونیابینی مەولەویدا

ڕەفعەت موڕادی

واتا و مانای عەشق

پێش هەموو شتێك دەبێ ئەوە روونبکەمەوە وشەی عەشق و عاشقی بە پێچەوانەی بیر و بۆچوونی ئەوکەسانەی کە پێیانوایە وشەیەکی عەرەبییە و ئەو تەوەرەش تەوەرێکە کە زیاتر لە ئەدەبی عەرەبدا رەنگی داوەتەوە ، وشەیەکی ئاڤێستاییە و لە دەقە ئاوێستاییەکاندا ئەم وشەیە بە شێوەی (ئیشت و ئیشکا) بە واتای حەزو ئارەزو و خواستن و میهر و مەیل بەکار براوە ، لە کاتێکدا عەرەبەکان زیاتر (حوب) بە کار دەبەن لەوانە حبیب و محبوب... هتد، ئەگەر عەشقیشیان بە کار بردبێت ئەوە زیاتر لە پرۆسەی هاوسەرگیریدا رەنگی داوەتەوە ، لەم کورتە باسەدا هەوڵدەدەم ئەم تەوەرە ئاڵۆزە بورووژێنم کە بەدەگمەن باسی لێکراوە و ئەگەریش کرابێت ئەوا بە شێوەیەکی یەکلایەنە ئاماژەی پێکراوە و بە بێ تێگەیشتن لەو چەمکە پڕناوەرۆکە کە بناغەی عیرفانی لە سەر دامەزراوە تەنیا لایەنە ئاینییەکەی نیشاندراوە

عەشق لە روانگە ی مەولەوی و عارفاندا

رەنگە ئاوڕدانەوە لە هەموو لایەنەکانی کەسایەتییەکی هونەری و ئەدەبی و... کارێکی ئاسان نەبێت و نەتوانرێ وەك پێویست بە نێو قووڵایی دونیابینی و ژیان و بەرهەمەکانیدا رۆ بچیت ، خوازما ئەو کاتەی کۆمەڵگا بە هۆی ئایدیۆلۆژیایەکی بەرتەسك و هەندی سنووری ئەخلاقی و کۆمەڵایەتییەوە هێڵی

سووری لە بەردەم هەموو جۆرە شیکارییەکی ئۆمانیزمگەرانەدا دانابێت ، بەلاّم رەورەوەی مێژو وگەشە کردنی بزاڤە فیکری ورۆشنبیرییەکان دەرگـا داخراوەکـانی عەقلّ و لۆژیکییان یەك لـە دوای یـەك بـە رووی تـاکی داهێنـەر کردۆتـەوە و لـە سایەی ئەو رووناکاییەدا گەلێك لایەنی تاریك و شاراوەی دونیابینی و بیروبـاوەڕی تاکـەکان روونـاك کراونەتـەوە ، زۆرن ئەوانـەی لـە ئاسمـانی شـیعر و ئەدەبـدا وەك ئەستێرەی گەش درەوشـاونەتەوە و بـە خەلاقییـەت و داهێنـانی خۆیـان دڕیـان بـە شـەوەزەنگی جەهالـەت داوەو جـوانی و بـەهای مرۆڤـەکانیان لـە کـۆت وبەنـدی تێروانینە چەقبەستووەکاندا دەرهێناوە ،

کەلە شاعیری کورد مەولەوی ئەمر یەك لەو هونەرە هەرە بەرزانەیە کە تـوانی بە پالّپشتی ئـەدەبی دەولّەمەنـدی گـۆران و شارسـتانییەتی ئـەو دەڤـەرە جـوان و رۆمانسییە ساباتی عەشـق و خۆشەویـستی لـە سـەر ترۆپکـی عـەقلّ و عیرفانـدا هەلّبدات و بە عەشقی ساقی مەیگێڕِ دلّ و دولبەر ئاوێتەی یەك بکات ،

ساقی سا دەخیل وە فریادم ڕەس　　به رووی نازەوە جام گێرە وەدەس
دەور دەرە وەناز چون هەردە جاران　　پێم دەر یەك مەنی سەبا و ئێواران
با وەس باڵینم سێلاوی هوون بۆ　　ئامێتەی زووخاو دیگ دەروون بۆ

تـۆ بلێـی ئەمـە چ سیحرێك بێـت کـە بـەو جـۆرە مەولـەوی بـۆ لای خـۆی ڕادەکێـشێت و لـە نێـو بـازاڕی مەیخانـەدا کەمەندکێـشی دەکـات و مەسـت و سەرخۆشانە رێگای عەشقی پێدەبڕێت! ئەگـەر بـە وردی لـە نـاخی شـێعرەکانیدا رۆبچین و ساتێك ببینن بە هاونشینی کۆڕ و بەزمی ئەو شـاعیرە بەلیمەتـە ، ئـەو کات بۆمان دەردەکەوێت کە عەشق لای مەولەوی تەنیا دەربڕینی هەستی دەرونـی نییە بەلکو عەشقێکی گەشەسەندووە کە لـە سـەر بنـەمای پێویـستییەکی رۆحـی بونیات نراوە ، مەولەوی بە قوولّی لە واتای راستەقینەی عەشـق تێگەیـشتووە و ئەوە باش دەزانی کە عەشق دەرمانی دەرد و مەرهەمی ژیانە و دەبێ بـۆ گەیـشتن

بەو پێداویستییە رۆحییە هەموو رێگاکان لـە پـێش بگرێـت وەك چـۆن مـەولـەوی روومی دەڵێت ،

فلك جز عشق محرابی ندارد　　جهان بی خاك عشق ، ابی ندارد
غلام عشق شو كاندیشه این است　　همه صاحبدلان را پیشه اینست
جهان عشقست و دیگر زرق سازی　　همه بازی است الا عشقبازی

کە واتـە تـەنیا رێگـای گەیـشتن بـە حەقیقـەت میـحرابـی عەشـقە و هـەموو ئینسانێکی عـاقڵیش لەو راستییە گەیشتووە ئەمـەش تەنیا بە لە خۆ گرتنی رەنـج و ئازار دەستە بەر دەبێت ، هەڵبەتە خۆشویـستنی مەولـەوی خۆشویـستنێکی بـە تەنیا عیرفانی و خێزانی و رۆمانسـی و ئایینی ... نییە بەڵکو هەموو ئەو لایەنانە لە خۆ دەگرێت ، چونکە عەشق چەمکێکی گشتییە و هەموو کەسێك بۆی هەیە خۆی لێبدات و تاقی بکاتەوە ، ئەمـەش لـە سروشـتی هـەموو گیانـدارێك لەوانـە ئینساندا بوونی هەیە ، بەڵام ئاخۆ ئەو عەشقە چۆن عەشقێك بێـت کـە ئـەوا بـێ پەروا و زۆر شێتانە بە سەر عەقڵی مەولەویدا باز دەدا و لـە یانـەی خۆشەویـستی دولبەردا ئەیگێرسێنێتەوە...؟

ئاخ پەی خەڵوەتێ بدیام وە بێ خەم　　سیوای تۆ دیدەم کەس نەدیام وەچەم
دڵ پەی دیدەنت کام خەڵوەت سازۆ　　تۆی دیدەیچم بی مەردم نمازۆ

وەك دەبینین لە زۆربەی هۆنراوەکانی مەولەویدا دولبـەرێکی زەمـینی کـورەی عەشق گەرم دەکات ، ئەمەش وای لە مەولەوی کردووە تا لـە بـەر گـڕ و تیـشکی ئەو عەشقە زەمینییە خەڵوەتێك بۆ فەنا بوون لە پێناو خۆشەویستەکەیدا دروست بکات ،

چون شەماڵەی نوور گڕ گرانمەن　　پەی پاسی ماران زەنگ زرانمەن

ئایا ئەوە بە تەنیا عەشقێکی ئاسمانی رووتە یان رۆچوونە بە نێو هەموو جوانییەکاندا ؟ بێگومان پێناسە کردنی عەشق پێویستی بە وردەکارییەکی زۆر هەیە و دەبێ لە هەموو کون و قوژبنێکی ژیانی شاعیر هەڵبدرێتەوە ؟ بۆیە ناکرێ عەشقی مەولەوی لە بوارێکدا قەتیس بکەین و چاو لە بوارەکانی تری بنوقێنین ، راستە مەولەوی عارفێکی پاك و بێگەرد و راستگۆ بووە ، بەلاّم ئەویش هەروەکو حافز و عەتتار و مەولەوی و سەعدی و زۆر لە عارفانی تر لە قەفەسی عەشقی حەقیقیدا سەری دەرهێناوە و لە ئاسمانی عەشقی مەجازیشدا لە شەقەی باڵی داوە ، ئەم فرینە رۆمانسییەش نەبۆتە هۆی ئەوە کە مەولەوی بە یەکجارەکی واز لە دولبەرە ئاسمانییەکەی بێنێت و روو بکاتە ژوانگەیەکی نوێ و بۆ هەمیشە لە باوەشی دولبەرە زەوینییەکەیدا بحەوێتەوە ! بەڵکو ئەو دوو عەشقە بە تەواوکەری یەك دەزانێت و پێدەچێت راهێنان لە سەر هەریەك لەو عەشقانە زیاتر لەویکەی نزیك دەکاتەوە.

مەولەوی ئەزموونێکی زۆری لە بەر دەستدا بووە و وەك هەموو عارفێکی هاو چرخ و تەنانەت ئەوانەی پێش خۆی رێگای زۆری تاقیکردۆتەوە ، بۆیە هەندی جار دەرد و فیراق و دووری خۆشەویستەکەی دەبێتە هەوێنی ئەو عەشق سەرکێشە و دەیهەوێ لەو رێگایەوە پردی پەیوەندی دروست بکات و بگاتە دولبەرەکەی ، ئەمەش هەمان ئەو عەشقە مەجازییەیە کە عارفەکان بۆ گەیشتن بە عەشقی حەقیقی سوودیان لێوەرگرتووە.

ئیمشەو دیارەن بانگم بێشەرمەن

زایەڵەی سەمتوور کەللەم وە گەرمەن

سەدای زیلّ و بەم مەینەت سەد تەرزەن

خەفەت شادیشەن خەم دەماخ بەرزەن

هۆشم بێ هۆشەن فامم قامەت قاخ

بۆی دووری ئازیز مەیۆم نە دەماخ

نەیچی درەنگەن سا مەکەر درەنگ

فیدای پەنجەت بام نەی باوەر وەدەنگ

عەشقی مەولەوی وەك عەشقی زۆربەی عارفە عاشقەکان بە چەند قۆناخێکدا تێدەپەرێ کە ئەتوانیین بڵێن ئەو قۆناخانە هەمان ئەو توخمە سەرەکیانەن کە عەشقیان لە سەر بەنا دەکرێت واتە : حەزو خۆشەویستی لە رادەبەدەر — فیدا بوون و دواجار لێك نزیکبوونەوە و دروستکردنی پەیوەندی. لەم سۆنگەوە مەولەوی لە دەرگای عەشقی مەجازی نزیك دەبێتەوە و دونیایەکی پڕ لە خۆشەویستی دروست دەکات.

دەورێ دەر وەجام بادەی پەڕ جە مەیل

بەڵ دەروون جە مەیل بالاٚت ببۆ کەیل

جە ماسیوای تۆ فارغ بۆ حاڵم

بەڵ نەدۆم ئازار شووم خەیاڵم

یەك دڵ بوو چەنی عشقی دیدارت

گیان کەرو فیدای دیدەی خۆمارت

لێرەدا شاعیر لە تاوی ئارەزوی بینینی یارەوە کە هەمان توخمی حەز و خۆزگەیە لێی دەپارێتەوە کە بە شەرابی خۆشەویستی بە دەوریدا بسورێتەوە تا بەلکو بە هۆی ئەوەوە دڵ و دەرونی ئارام ببێتەوە و خەون وخەیالی ئەغیار ئازاری نەدات بەمەش هەنگاوێکی زیاتر لە عەشق نزیك ببێتەوە و بگاتە قۆناخی فیدا بوون و توانەوە.

ئەو شەیداسەربوونەی مەولەوی لە هەمبەر عەشقی حەقیقی ومەجازیدا کە لە دولبەری زەوینی و ئاسمانییدا بەرجەستە دەبێت بەرادەیەك لێك نزیکن کە هەندێ جار لە دۆزینەوەی دولبەری راستەقینەی مەولەویدا تۆشی شەك و گومان دەبین ،

ئەمەش دیاردەیەکی سەیر نییە و عارفێکی وەك حافز ئەوەندە لە خاڵی سەر کولّم و لێوی کچانی تورك و هیندی نزیك دەبێتەوە کە پێتوایە وازی لە عەشقە حەقیقییەکەی هێناوە و دەستەو دامانی عەشقی مجازی بووە.

اگر ان ترك شیرازی بدست ارد دل ما را

به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

وەك دەبینین جوانییە زەمینییەکان نە تەنیا لە بەر چاوی حافز ون نابن بەڵکو ئامادەشە لە پێناو بەدەست هێنانی ئەو جوانییەدا بەشێك لە پانتایی گۆی زەوی پێببەخشێت ! سەرنجراکێش ئەوەیە کە ئەم هۆنراوەیە و ئەم چەمکە دڵ وروژێنە دەبێتە جێگای مشت ومڕی شاعیران و لە قاڵبی شێعردا بیرو بۆچوونی خۆیان لە بارەیەوە دەردەبڕن بۆ نموونە : ئەمیر نزامی گەڕوسی کورد کە دەسەڵاتدارێکی گەورەی سەردەمی ئیماراتی ئەردەڵانە ، لە ژێر کاریگەری عەشق و خۆشویستنی گەل و ولاتەکەی کچی کورد جوانتر لە تورکی شیرازی دەزانێ و پێشی وایە جوامێریش لەوەدایە کە لە بەرانبەر ئەو جوانییەدا ماڵ و سامانی خۆت ببەخشیت نەك هی خەڵك.

اگر ان کرد گروسی بدست ارد دل مارا

به خال هندویش بخشم تن و جان و سر و پا را

جوانمردی بدان باشد که ملك خویشتن بخشی

نه چون حافز که می بخشد سمرقند و بخارا را

ڕەنگدانەوەی عەشق و خۆشەویستی عەنبەر خاتوون لای مەولەوی هەمان گومانمان بۆ دروست دەکات بەڵام دواجار هەردوو عارفی عاشق لەو عەشقە زەمینییەدا عەشقێکی ئاسمانی بۆ خۆیان بەرجەستە دەکەن و زیاتر لێی نزیك دەبنەوە

ئارەزوی ئازیز وەنەم سەرداوە
نە هەردەی دەروون ئایر وەرداوە
تاقەت بی وە هوون جە سەختی زامان
تك تك چەنی هەرس رێزا وەدامان
هەروە زۆر مەندەن نیم نەفەس باقی
وادەی دەورتەن ، هانا ، هەی ساقی
دەورێ دەر وەناز وەپیاڵەوە
ژەنگ دڵ وە جام مەی بماڵەوە

لێرەشدا مەولەوی قۆناخەکانی عەشقی زەمینی یەك لەدوای یەك دەبڕێت و دواجار بە هۆی ئامرازەکانی عەشقی عارفانەوە دەیهەوێ دڵ و دەروونی ژەنگگرتووی خۆی زاخاو بدات

قووڵبوونەوەی مەولەوی لە عەشق و خۆشەویستیدا

قووڵبوونەوە لە عەشقو خۆشەویستی و هەست بە فیراق و دوور بوون لە دولبەر چەمکی عەشق فراوانتر دەکات و واتایەکی زێدەتریشی پێدەبەخشێت ئەمەش هەمان شەیدابوون و سەوداسەربوونە کە زۆر جار لە هەردوو لایەنی عەشقی حەقیقی و مەجازیدا تووشی مەولەوی دەبێت و پانتاییەکی هونەری بۆ شاعیر دێنێتە پێشی و زیاتر لە نێو کورەی عەشقدا دەیتوێنێتەوە ، ئەمەش هەمان ئەو عەشقەیە کە مەولانا بە مجنوون و دێوانە بوون ناوی بردووە

دەورێ دەر ساقی وەلای مجزووندا
لەیل ئاسا بوبەر وەلای مەجنووندا
جامی جە سەهبای دیای بالاکەت

ئالوودەی غوبار تۆزی پالاکەت
بەو ناز و عیشوە وێت پێم دەرەوە
جەستەی پەژموردەم ئیحیا کەرەوە

لێرەشدا وەك دەبینین مەولەوی پلەیەکی زیاتر لە قۆناخی خۆشەویستی دەبڕێت و مەجنوون ئاسا چاوەڕێ لەیلایە تا بەلکو بە دەرخستنی جوانییەکانی خەم و پەژارەی لێدوور بخاتەوە ،

عەشق لە ترازووی عەقلدا

هەروەك دەزانن عەقڵ سەرەکیترین فاکتەری جیا کردنەوەی مرۆڤە لە بوونەوەرەکانی تر و لە تێروانینی ئایینیشدا بە پێغەمبەری دەرونی ئینسان ناوی لێبراوە ، ئەمەش بەو مانایە دێت کە عەقڵ رێبەر و رێنیشاندەری مرۆڤە و پێووەرێکە بۆ جیاکردنەوەی چاکە و خراپە و دروستی و نادروستی شتەکان، بەلاّم عارفەکان پێگەی عەشق بەرزتر دەبینن و پێیان وایە ئەوانەی عەشق وعاشقی بە بێ عەقلّی ناو دەبەن لە واتای عەشق تێنەگەیشتوون ، ئەم باسە چەمکێکی نوێی هێنایە کایەوە که دواتر فەیلەسوّفە خۆرهەلاّتییەکان لەوانە ئبنی سینا و سۆهرەوەردی و ئیبنی عەرەبی تا... بوون بە ئالاهەلگری ئەو تیۆرە و پێیان وابوو کە سەرەکی ترین بنەمای جیهان عەشق و قۆناخە جۆراوجۆرەکانی عەشقن ، لەو سۆنگەوە حافز ئەو دونیابینییەی خستە بەر چاوی عارفان و مەی و مەیکەدەی کردە هەوێنی گەیشتن بە عەشق :

حریم عشق را درگه بسی بالاتر از عەقل است
کسی ان استان بود که جان در استین دارد
به درد عشق بساز و خوش کن حافز
رموز عشق مکن فاش پیش اهل عقول

دیارە مەولەوی بە باشی لە ئامۆژگاری حافز تێگەیشتووە و ئەو رەمزەی دۆزیوەتەوە کە عارفەکان کلیلی دەرگای عەشقیان پێکردۆتەوە

عارفان چ خاس پەی وە حەق بەردەن

وەسییەتی حافز وە جا ئاوەردەن

دەفنت نە پەهلوی مەیخانە کەردەن

وەسەر خاکتدا سەبوی مەی مەردەن

جۆرە کانی عەشقی مەجازی لەهەڵبەستەکانی مەولەویدا

وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا مەولەویی بە هەموو قۆناخەکانی دونیای عەشق و خۆشەویستیدا تێپەریوە و لە ئاکامی ئەو قۆناخە هەستیارانەدا ئەزموونێکی بەرچاوی کەڵەکە کردووە و توانیویەتی خەرمانێك لە عەشق و خۆشەویستی لە نێو دڵ و دەرونیدا کۆ بکاتەوە و بیکاتە دەست مایەیەکی گرانبەها بۆ رێگای پر لە هەورازو ونشێوی عیرفان ، ئەگەر بمانەوێ جۆرەکانی ئەو عەشقە مجازییە دەستنیشان بکەین بێگومان دەبێ پێش هەموو شتێك ئاماژە بە عەشقی رۆمانسی مەولەوی بکەین کە تێکەڵاوییەکە لە پەیوەندییەکی رۆحی و حەزێکی جنسی عاقلانە ؟

چون چیهرەی خەیاڵ روخسارەکەی وێش

نەتۆی پەردەی دڵ مەعدوومی دڵ رێش

ئمانا جەمین شای سۆسەن خاڵاڵ

کەم کەم جە گۆشەی لای سیا ماڵاڵ

وەك دەبینین لەم هۆنراوەیەدا کە بێ گومان وەسفی شۆخەکچێکی جافە مەولەوێ لە گەڵ ئەوەی روخساری ئەو شۆخە کچە بە گیایەکی زۆر جوان و بە بۆن و بەرام وەك سۆسەن بەراورد دەکات تابلۆیەکی جوان لە سروشت و جوانی

ناوچەیەکی جوگرافیایی بە هەموو کەرەستەکانییەوە وێنا دەکات ، ئەو عاشقە سەودا سەرە بەوەشەوە ناوەستێت و مانگی خەیاڵی لە پەنای سیامالدا دەدۆزێتەوە ودڵ و دەرونی پێ رووناك دەکاتەوە

گۆشەی سیاماڵ هۆردا دیاوە

چون مانگ نە گۆشەی هەورە سیاوە

عەشق خێزانی ، ئەگەر چی ئەم جۆرە عەشقە عەشقێکی گشتگیرە و پێدەچێت هەموو کەسێك کەم تازۆر تامی کردبێت بەلاّم مەولەوی ئەو خۆشەویستییە دەگەیەنێتە ترۆپك وەك چۆن لە لاواندنەوەی عەنبەر خاتوونی هاوسەریدا دەڵێت :

هەر ماهێ نەو بۆ حاڵم پەشێوەن

چون هیلال شێوەی برۆی تۆش پێوەن

نە شەو راحەتم نە رۆژ دلشادم

شەو زولف و رۆ رووت مەوزۆ ئەو یادم

لە کۆتاییدا دەبێ بڵێم باسکردن لە چەمکی عەشق لای مەولەوی شرۆڤەیەکی چڕ و پڕتری دەوێ و هیوادارم رۆشنبیران و مەولەوی ناسان لەو پەیوەندییەدا زیاتر و بەربلاوتر ئەو ئەرکە بە ئەستۆ بگرن

سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:

- دیوانی مەولەوی – مەلاعبدولکەریمی مودەریس
- قیامتگاه عشق – عبدولکریم سروش
- انسان عاشق – کازم سادات اشکوری
- دیوانی حافز – احمد محمدی
- عقل و عشق از دیدگاه حافز